

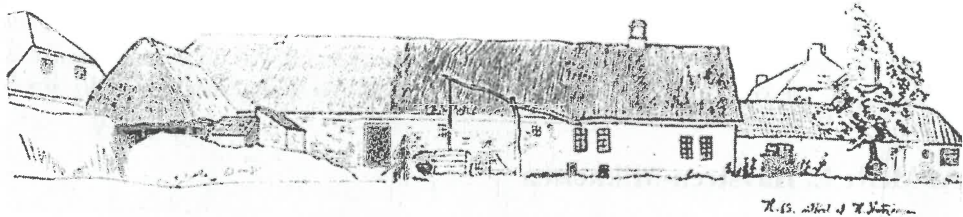
Højskoler i Sønderjylland de første hundrede år

Af Mette Eriksen Havsteen-Mikkelsen

Højskoletanken og det nationale spørgsmål var fra starten flettet sammen oprindeligt med gården og landbohusholdet som idealbillede. Etnolog Mette Eriksen Havsteen-Mikkelsen, Marstal Søfartsmuseum, fortæller om de sønderjyske højskoler første år frem til midten af det tyvende århundrede.

HØJSKOLETANKEN BLEV allerførst virkeliggjort i Sønderjylland med oprettelse af Rødding Højskole i 1844, og grænselandet har siden haft stor betydning, ikke mindst i det gamle land: Under de nationale spændinger i Sønderjylland eller Slesvig, der førte til Treårskrigen i 1848-50, siden da Sønderjylland kom under preussisk styre efter nederlaget i 1864, og endelig efter Genforeningen i 1920, hvor Sønderjylland skulle 'tilbageerobres'. Samtidig betød højskolernes tilstedeværelse meget for landbokulturen i landsdelen. Højskolerne blev opbygget i gårdbrugets billede -

Rødding Højskole i Heinrich Nutzorns streg fra 1863. Karakteristisk for selvforståelsen blandt den senere tids højskolefolk er forstander Hans Lunds beskrivelse i 1944 af sin højskole, der "under beskedne kår i en bondegårds lave længer, i en afsides landsby, inde på den jyske højderyg" trodsede umulige forhold under fremmedherredømmet og blev "en åndelig højborg" for folkeligt og nationalt arbejde blandt danske bønder.

og blev drevet sådan indtil midten af 1900-tallet.

Højskoler i den første tid - Flors højskole i Rødding

Fra første færd var det en udfordring at op hjælpe den stadig mere undertrykte bondebefolkning i Slesvig, hvor det officielle sprog var tysk. I Mjolden foreslog den unge grundtvigsk inspirerede præst, L.C. Hagen i 1841, at man oprettede en bondehøjskole i erkendelse af, at de dansktalende bønder manglede viden og dannelse til at begå sig i politiske forsamlinger. Initiativet strandede imidlertid på manglende økonomisk opbakning fra gårdmændene og modstand fra Christian Flor.

I Haderslev Østeramt arbejdede dansksindede kræfter med bonden Laurids Skau i spidsen mere politisk i frygten for at slesvig-holstenerne, overvejende det tyskorienterede borgerskab, skulle rive sig løs fra Dan-

Forstander Cornelius Appels pigehold på Rødding Højskole i udlændighedstiden i 1876.

mark. Fra 1843 blev kræfterne samlet i Den slesvigske Forening, og det lykkedes den grundtvigsk inspirerede litteraturprofessor Christian Flor i Kiel at få sagen nuanceret til fordel for en mere basal vækkelse og uddannelse til demokratisk deltagelse for områdets mænd, hvad enten han var "borger eller bonde, ringe eller fornem".

Tanken vandt efterhånden tilslutning i national-liberale kredse, hvor man gik ind for Danmark til Ejderen, og at Slesvig skulle bevare sin tilknytning til kongeriget. På det store folkemøde på Skamlingsbanken 4. juli 1844 talte selveste N.F.S. Grundtvig, der ellers sjældent var ude i landet, om den betydning en folkehøjskole i Rødding kunne få for Sønderjylland, ja for det ganske land: "... som Kam-

pen er stor, vil Seiers-Krandsen være uvisnelig, som Modersmaalet er udødeligt, hvor Folke-Aanden seirer".

Rødding Højskole åbnede med teologen Johan Wegner som forstander og en snes karle som elever kort efter den 7. november 1844 i bygninger til herredsfogedgården Vamdrupgård.

I den første tid prøvede man sig frem med fagene. Flor, der var skolens forstander 1845-46 og fik elevtallet fordoblet, talte for, at højskolen skulle være almindelig med humanistiske fag som historie og litteratur (historisk-poetisk), så eleverne gennem foredrag og diskussion kunne blive engagerede samfundsborgere. Samtidig betonedes han naturvidenskabelige fag, herunder nyttige landbrugsfaglige emner som land-

Luftfoto af Rødding Højskole 1940. Højskolen udviklede sig ved knopskydning. Den indrettedes i 1844 i en gammel herredsfogedgård, hvor hovedbygningen siden blev kaldt Flors hus. Elevfløjen overfor blev opført i 1845 og østlængen med foredragssal og kirkesal blev bygget i 1863. I forbindelse med højskolens genåbning i 1920 forhøjedes elevbygningen med et par etager og her indrettedes forstanderbolig, opholdsstue og spisesal med køkken og bryggerstilbygningen Kavalersfløjen ud mod avlsgårdens bygninger, stalde og marker i vest. Gymnastiksalen indrettedes i den gamle kørelade også i 1920 og i forlængelse heraf senere gymnastik- og foredragssal. Mod øst ses frimenighedskirken fra 1909.

måling og jordbundslære. I starten blev det forventet, at karlene deltog i praktisk landbrugsdrift, hvilket der blev protesteret imod, men den todelte (historisk-poetiske og naturvidenskabelige) højskolelinje blev fulgt helt op til 1980'erne. I modsætning til det etablerede skolevæsen var der hverken tale om optagelsesbetingelser eller eksaminer på højskolen. Det skulle være en 'skole for livet'. Højskolen i Rødding blev lukket i 1848 og genåbnet i 1850 efter Treårskrigen under en ny forstander, Sofus Høgsbro, der i lyset af Junigrundloven i 1849 desuden havde et øget fokus på demokratisk medborgerskab.

Form og indhold var der løbende forskellige meninger om, således mellem forstander Høgsbro og Jens Lassen Knudsen, der var lærer på stedet og gerne så, at Rødding Højskole blev som hos Christen Kold på Ryslinge Mark på Fyn, hvor livsstilen var mere jævn og højskoledagligdagen præget af samtale, fællesliv og kristendom. Samtidig var der forventning om mere landvæsenorienteret undervisning fra storbønderne i Haderslev Østeramt.

Rødding Højskole havde i øvrigt med sin økonomiske støtte fra national-liberale kredse i hovedstaden længe en særstatus i forhold til de højskoler, der fra midten af 1800-tallet piblede frem i det ganske land, i starten støtte af Bondevennerne og siden navnlig af Venstre.

Efter det danske krigsnederlag i 1864 rykkede Ludvig Schrøder, der var blevet forstander i 1862, over Kongeåen og fortsatte året efter Rødding Højskoles virksomhed i Askov -i Flors ånd. Cornelius Appel blev i Rødding og holdt højskole for piger i årene 1865-85 og for karle et enkelt år i 1869, men det blev stadig mere umuligt at drive højskole. Det endte med, at frimenigheden overtog bygningerne i 1889, som dermed 'overvintrede'. Frimenighedskirken blev bygget i 1909.

Dansk demokratisk kultur var under pres syd for Kongeåen. Højskoleinitiativer måtte standse brat, således Brøns (opr. 1868) og Vonsbæk højskoler (opr. 1869), der begge lukkede efter et år, mens Højskolen på Sandbjerg Slot (opr. 1869) først blev lukket af preusserne i 1874. Aagaard Land-

brugsskole i Oversø (opr. 1863) måtte lukke i 1889, men genopstod i Jaruplund i 1950 i samme dansksindede område ved Flensborg på initiativ af danske højskolefolk og ved hjælp af Dansk Skoleforening med Jørgen Jessen og siden med Niels Bøgh Andersen som forstander

Et eksempel på, at det var op ad bakke under tysk tid, er Elise Lindbergs skolevirksomhed. Hun kom fra grundtvigske kredse i København og rejste til Sønderjylland, hvor hun i 1870'erne blev huslærerinde hos en møllerfamilie i Råhede og en tid også holdt aftenskole. I 1878 lejede hun lokaler i Ottersbøl Mølle, hvor hun under højskolelignende forhold forberedte de unge piger til dansk lærergerning i Sønderjylland (vandrelerere) ved bl.a. at undervise dem i tysk.

Undervisningen blev fra 1880 videreført i Visby, indtil hun i 1884 blev udvist af de tyske myndigheder. Hun fortsatte imidlertid sin skolevirksomhed for en mindre flok unge piger i Søgård ved Kolding indtil 1888.

Der var opmærksomhed blandt højskolefolk i det gamle land omkring den vanskelige situation syd for grænsen. Unge sønderjyder fik mulighed for at komme på højskole i Danmark, støttet af Sønderjysk Skoleforening (opr. 1892), og faktisk lykkedes det 2.411 unge sønderjyder at komme på højskoleophold i tidsrummet 1894-1913. De mest besøgte højskoler var Vallekilde, Vinding, Askov og Odder. Desuden blev adskillige unge sendt på navnlig de efterskoler, der opstod på nordsiden af Kongeåen. Trods fortyskningsbestrebelse

Alsingerstuen bygget på initiativ af Anna Hald Terkelsen i 1930 i bindingsværk bl.a. fra Egen præstegård. Her havde eleverne fra Danebod Højskole mulighed for at opleve folkekunst og alsisk hjemstavnskultur.

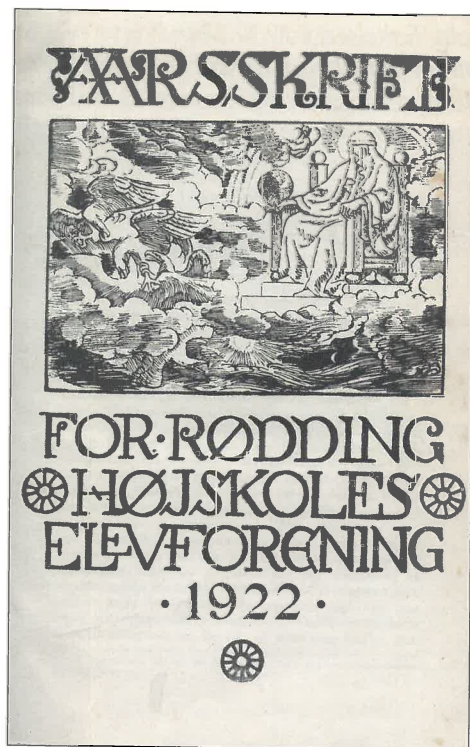

og hetz lykkedes det sønderjyderne at holde liv i dansk kultur og foreningsliv, bl.a. ved at oprette forsamlingshuse (fra 1892) og frimenigheder (fra 1898).

I tyske kredse overtog man højskoleformen men ikke Flors ånd. Således blev Pige højskolen i Tinglev oprettet i 1905, men blev lukket i 1945. I Mohrkirch-Osterholz i Angel var der tysk højskole i årene 1907-1931 og på Nordborg Slot i årene 1909-1920. Den sidste genåbnede i 1922 som dansk efterskole.

Højskoler efter Genforeningen - Rødding Højskole i Lunds tid

Op mod Genforeningen spirede højskoleinitiativer frem i grænselandet syd for Kongeåen. Rødding Højskole genåbnede i 1920, nu med Erik og

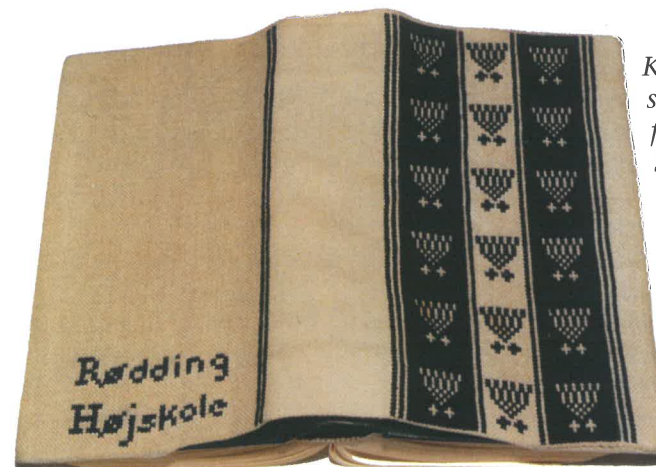

Elin Appel som forstanderpar. Sønderjylland var forarmet, og en ihærdig dansk kulturfremmende indsats var påtrængende, ligesom der samtidig var alvorlige bestræbelser på at holde dansk jord på danske hænder. Højskolerne blev derfor Landeværnets vigtige medspillere over for den tyske kreditanstalt Vogelgesang (opr. 1926). Landboudom, også nordfra, var således velkomne som højskoleelever - og helst som kommende gårdejere på egnen. Hverken før eller siden var elevernes rekrutteringsmiljø så entydigt fra landbosamfundet. Elevtallet lå midt i 1930'erne på omkring 100 på Rødding Højskole, og ca. 90% af eleverne kom fra gårdmandsmiljø. Landsgennemsnittet var da omkring 60%.

Højskolerne var i høj grad præget af den til enhver tid siddende forstander, der selv ejede sin skole. Hans Lund og Ellen Margrethe kom til

Joakim Skovgaard tegnede 'Nordens Grænsevagt mod syd' til forsiden af elevforeningens årsskrift, foranlediget af Rødding Højskoles første forstander efter Genforeningen Erik Appel. Gudfader holder sin hånd over sit udvalgte folk, mens tyske ørne flygter ud af mørke skyer. N.F.S. Grundtvigs vers fra sangen 'Fædreland! Ved den bølgende strand' (1848) ledsagede vignetten: Højt over Sol paa sin Konningestol, / omend Skyerne brast, / sidder kærlig og fast / han, som vogtede Danmark så længe!

Originaltegningen hang i forstander Lunds tid centralt i højskolens fælles opholdsrum, Røde Stue.

Kaffeborde og højskole-sangbog, der efter Genforeningen afløste Den blå Sangbog, var selvfølgelig elementer langt udenfor højskolens mure. Her er det 13. udgave indbundet i et korstingsbroderi fra Højskolernes Håndarbejde.

Rødding i 1926. Han var af bondeæt fra Vardeegnen, uddannet historiker, elev fra Askov Højskole og med en utvetydig historisk fornemmelse for Sønderjylland.

Det lå Hans Lund på sinde, at højskolen skulle være almendannende, altså hverken en vækkelsesskole uden jordforbindelse eller en landbrugsfaglig højskole uden ånd. I sin åbningstale for karleholdet først i november 1926 sagde han, at eleverne skulle videre gives "en orientering i livet, føres ind i historien og poesien verden og høre evigheden synge". Eleverne skulle rustes til at virke i det omgivende samfund - i kirke, skole og forsamlingshus, i andelsslagteri og mejeri - på god dansk demokratisk vis. Og i hans timer dannede især Statistisk Årbog udgangspunkt for samtale og debat. I øvrigt skulle elevflokkene gerne gennem foredrag, sang og undervisning fornemme historisk kontinuitet og se sig selv som et led i kæden af rod-fæstede bønder. For Lund var bondegerning og bondesind nemlig selve livsbetingelsen for et folk.

Så vidt muligt blev højskolens felt udvidet til også at omfatte egnsbesøg

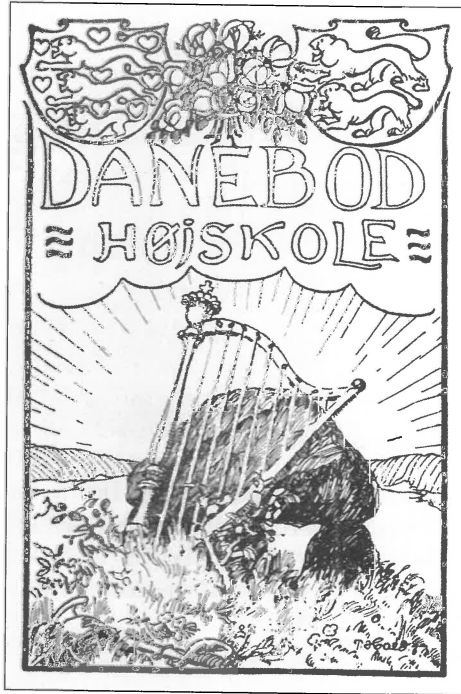
og ture for eleverne ud i landskabet, hvor fortællinger om nationale kampe blev holdt af forstanderen på åstederne - på Dannevirke og Dybbøl, på Skamlingsbanken og på Folkehjem i Aabenraa. Og eleverne fejrede Afstemningsdagen på Askov Højskole og Grundlovsdagen i Skibelund Krat.

Højskolen i Rødding var dannet i gårdbrugets billede og var således både et hjem, en skole og en landbrugsbedrift med kvæg og markafgrøder, køkken og frugthave. Højskolen var som en selvforsynende enhed, åndeligt og materielt. Det var forstanderens ejendom, han satte dagsordenen, ansatte lærere og aflønnede selv. Indtægterne fra højskolen og landbruget var forstanderens frem til i 1952, hvor Rødding Højskole med forstanderskiftet blev en selvejende institution. Højskolen var patriarkalsk i sin opbygning, som en grundtvigsk præstegård, men oplevedes helst som ligeværdig med forstander og højskolemor, der gik foran i det daglige arbejde som husbond og madmor for elever, lærere og folkehold. Dags- og årsrytme fra skiftedag til skiftedag var som gårdbrugets med et karlehold fra

Forsiden af Danebod Højskoles elevskrift, hvor Peder Hald, Anna Hald Terkelsens bror, i 1923 tegnede denne allegori af Danebod Højskoles fremtidsmål. Hjelmen og sværdet var lagt, og nu gjaldt det historien og poesiens magt afbildet ved oldtidshøjen og harpen. I venstre hjørne de tre danske løver og hjerter fra rigsvåbenet og i højre hjørne de to slesvigske løver til erindring og i accept af grænsedragningen i 1920.

november og vinteren over, når markarbejdet lå stille, og et pigehold om sommeren.

De 26 år Lund var forstander fik enorm betydning for Rødding Højskole. Ikke mindst på grund af den målrettede mødevirksomhed på højskolen med elevmøder, konemøder, månedsmøder, sommermøder etc. Folk flokkedes i stort tal til foredrag og fællessang, gymnastikopvisninger, optrin og folkedans, og med lagkager i læssevis og kaffe fra kolossale transportpande. Hans Lund udvidede desuden højskolens horisont og fremmede elevrekrutteringen gennem sin foredragsvirksomhed. I de år fra 1933, hvor nazisme og antiparlamentariske bevægelser hærgede, og danskheden stod på spil, var Lund således af sted op mod hundrede gange årligt for at styrke det folkelige fællesskab. Samtidig virkede højskolen som samlingssted for et vidtforgrenet netværk af ligesindede foreningers mødevirksomhed, som f.eks. Det unge Grænseværn, Danske Samfund, Dansk Skoleforening, Grænseforeningen, Venstres Ungdom, Historisk Samfund, delingsførere og gymnastikforeninger, landboforeninger og husholdningsforeninger etc.

Danebod højskole i Terkelsens tid
Allerede inden Genforeningen i 1920 var et højskoleinitiativ godt i gang på Als, idet syv gårdmænd erhvervede gården Øvelgønne. Med lærerkræfter fra Vallekilde startede de aftenskole for unge mennesker. Kort efter starten blev den dansk-amerikanske præst Thorvald Knudsen fra Danebod Højskole i Minnesota forstander, hvorefter højskolen overtog det passende navn Danebod. Kort tid efter i 1923 overtog Frede Terkelsen forstanderposten. Hans hustru Anna Hald Terkelsen, der var virksom inden for bl.a. Højskolernes Håndarbejde, underviste pigerne på sommerskolen i boliglære, broderi og vævning, hvilket fik elevtallet til at vokse markant -ganske parallelt med satsningen på navnlig Rødding Højskole. Karlene på vinterhøjskolen fik

landbrugsundervisning og en tid også håndværksfag ved siden af de almendannende højskolefag. Således understøttede Danebod Højskole også landbosamfundets velkendte kønsrollemønster.

I øvrigt var det Anna Hald Terkelsen, der i 1930 tog initiativ til at bygge et bindingsværkshus, Alsingerstuen, i Danebods have, der blev indrettet med almuekunst, tekstiler og husgeråd fra alsiske bondehjem. Alsingerstuen blev et af de mest markante materielle udtryk fra tiden for højskolebevægelsens idealisering af dansk bondekultur og for national hjemstavnsfølelse.

Indre Missions højskole i Hoptrup

Samtidig med de grundtvigske højskoleinitiativer oprettede KFUM og K en højskole i Hoptrup ved Haderslev, og pastor Hans Kildeby, der var kendt i Indre Missions højborg i Haslev, blev forstander. Elevflokket blev navnlig rekrutteret fra indre missionske miljøer i Sønderjylland. En efterskole under ledelse af P.H. Lauritzen blev snart efter etableret i forbindelse med højskolen. Lauritzen blev siden højskolens forstander. Meget skulle indhentes af basal viden efter årene under fremmedherredømmet.

Aage Møllers højskole i Rønshoved

Som den sidste af Genforeningstidens større højskoler så Rønshoved Højskole dagens lys i 1921 - ligeledes indrettet i en solid sønderjysk gård, med forstanderbolig i stuehuset. Højskolen var præget af Aage Møllers tanker om at få Danmark til Ejderen, trods afstemning og grænsedragning i 1920, for ved Flensborg Fjord "har den danske folkeånd talt så stærkt og

rigt som få andre steder i vort land, og endnu er folkeånden ingen steder mere levende end her". Aage Møller tog højskolens oprindelige historisk-poetiske program alvorligt ved at fortælle ud fra den nordiske mytologi om menneskelivets grundvilkår til alle tider. Modpolen var i hans øjne "humanisterne" på andre højskoler, som var optaget af at sætte tidens problemer under debat i åben samtale. På Rønshoved sammensmeltede det nationale og det kristelige som i Christen Kolds tid. Aage Møller følte sig kaldet af Gud og så sin højskolegerning som en guddommelig åbenbaring. Frisindet og dyrkelsen af det dansk-nordiske image bevirkede imidlertid, at Aage Møller i 1930'erne blev beskyldt for nazistiske sympatier, ikke mindst i sin tro på grænse-dragning efter Blut und Boden, som blev lanceret af seminarielærer Claus Eskildsen, frem for afstemning efter sindelag. Samtidig førte han en indædt kamp mod alt tysk, markeret med indmurede munkesten fra Dannevirke til understregning af, at skolen var "et åndeligt Dannevirke". Aage Møller blev afløst af Hans Haarder i 1941.

Folke Trier Hansens højskole i Abild

Inspireret af Aage Møllers mytologiske højskole oprettede en af hans elever, Folke Trier Hansen, i 1934 en såkaldt arbejdshøjskole, kaldet Landbohjemmet, i Abild Kro nord for Tønder. Elevtallet var meget lavt og svingende, af og til kombineret med børne- og efterskoleundervisning. Folke Trier Hansen var idealistisk, fortalte nordiske myter og holdt mange foredrag om den omstridte grænseegn.

Joakim Skovgaards dansk-nationale afstemningsplakat fra 1920 med citat fra Henrik Pontoppidans poetiske digt om sønderjydernes kamp for at jord og hjemstavn måtte blive dansk igen: "Det lyder som et Eventyr / et Sagn fra gamle Dage: / en røvet Datter dybt begrædt, / er kommet frelst tilbage! Hil dig vor Moders Øjesten / i Nytids=Morgenrøde!". Maleren skænkede siden billedet til Danebod Højskole, hvor det har hængt i spisesalen indtil højskolens lukning i 2002.

Livsstilen var nok mere end jævn, og eleverne skulle tjene til et års ophold ved hårdt arbejde på nabogårdene eller i tørvemosen. Højskolen i Abild måtte lukke i 1952, da andre skoler og andre elever kunne opnå statsstøtte i stedet for at gå alternative veje som i Abild.

På de større sønderjyske højskoler, hvor elevtallet i mellemkrigstiden år efter år rundede hundrede, skete de første afgørende skred i forhold til form og indhold i forbindelse med stabiliseringen af grænseproblematikken efter Anden Verdenskrig og forandringer i landbosamfundets eksistensvilkår omkring 1960. Der blev efterhånden sat spørgsmål ved de hidtidige normer og et værdigrundlag med udsigtspunkt fra bondekulturen og den helhedsprægede landbolivsform. Med industrisamfundets specialisering og mekanisering, der bl.a. førte til afvandring fra landet til byerne, blev profilen på landsdelens højskoler også ændret og efterhånden tilpasset nye elevflokket og mærkesager i tiden. ■

Litteratur

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*. København 2003.
- Bengtsson, Allan og Lars N. Henningsen: *Vandrelærere. Rejsende i dansk kultur*. Flensborg 1996.
- Hansen, Folke Trier: *Min højskolevej*. Kolding 1982.
- Havsteen-Mikkelsen, Mette Eriksen: *Røding Højskole i Hans Lunds tid - et kulturbillede. I: Årbog for dansk Skolehistorie*. 1994, side 21-50.
- Havsteen-Mikkelsen, Mette Eriksen: *Realkompetence til det virkelige liv. I: Två sidor av samma mynt*. Lund 2010, side 139-167.
- Lauritsen, P.H.: *Hoptrup Højskole i Sønderjylland 6. Januar 1920-45*. u.sted 1944.
- Nissen, Gunhild: *Udfordringer til højskolen. Danske folkehøjskoler 1844 til 1994*. u. sted 1994.
- Rasmussen, Gunner: *Bogen om Danebod Højskole*. Danebod Højskole 2001.